

Kézikönyv hangképző tanárok, énekes növendékek részére

Robert Miller Solutions for Singers (Megoldások énekeseknek) című, 2004-ben napvilágot látott műve valódi kézikönyv. Tíz fejezetben szinte minden kérdést megkísérel nagy szakértelemmel megválaszolni, ami énekes és énektanár mindennapos gyakorlatában felmerülhet.

Robert Miller (1926–2009) amerikai énekművész (lírai tenor) és énekmes-ter. Tanulmányait az USA-n kívül Franciaországban és Olaszországban végezte. Négy évig a Zürichi Operaház vezető tenoristája volt, majd jelentős pályát futott be hazájában, opera- és oratórium-énekesként. A Michigan Egyetemen kezdett tanítani, majd több, mint 40 évig az Oberlin Konzervatórium tanára volt. Itt megalapította az Otto B. Schoepfle Vocal Art Center-t, ahol egy akusztikai laborban énekes teljesítményeket vizsgáltak. Világszerte tartott tanfolyamokat, kurzusokat. Nyolc szakkönyv és több száz tudományos cikk nemzetközileg elismert szerzője.

A könyv tíz fő fejezetre tagolódik. Ezeket értékes függelékek egészítik ki, mint zenei és anatómiai szöszedet, magán- és mássalhangzó jelképek négy nyelven, műsorválogatás kezdők számára és válogatott forrásmunkák jegyzéke.

A légzés, levegőkezelés kérdésében a szerző a német énekiskolában elterjedt hasfalkitámasztással ellentétben (Bauchausensstütz) az olasz iskola (bel canto) támaszelképzelését osztja. Ennél a hasfalat nem rántjuk be, nem lökjük ki, hanem a mélyléggzéssel bevett levegőt rugalmasan kezeljük, és a belégzési állapotot az énekelt szakasz végéig fenntartjuk. Ez az uralt, ellenőrzött levegőkezelés a sokat és sokféleképpen értelmezett támasz. A hazai szakmai köztudatban szakmai párbeszédek, kurzus- és óralátogatásaim tapasztalata alapján mindkét támaszfelfogás híveivel lehet találkozni. Számomra mindenképpen az olasz megközelítés a rokonszenvesebb. A levegőkezelés az éneklés során nem lehet külön művelet, hanem a hangadással

és a levegő alulról fölfelé történő mozgásával is összehangolt.

A helyes testtartás éneklés közben az, amikor a gerinc, a nyak és a fülek egy tengelyre illeszkednek, függetlenül a többi testrész helyzetétől. Így megvalósul az első fejezetben emlegetett tarkó-támasz, amikor is a hátsó nyakizmok nyújtottak, az elülsők összecsúszottak. Ez az úgynevezett tengelyes-nemes tartás. Ilyen a beszéd közbeni természetes fejtartás is. Se túl-emelve, se leszegve. A nyakizmok erősítésére fejbiccentő gyakorlatokat ajánl. A szerző által javasolt testtartással én is egyetértek, sőt nem látok ellentmondást az úgynevezett kiléggző-beléggző kategóriákkal sem, hiszen a felsőtest enyhe döntésével a nyak és a törzs szöge változatlan maradhat! (Az említett kategóriák a légzési ciklus – beléggzés, kiléggzés, szünet – aktív szakaszáról kapták elnevezésüket. Részletesen lásd: *Nádor*, 2004.)

A gége működéséről szóló fejezetben kifejti, hogy a hang magasságát, lüktetését a hangszalag feszítésében részt vevő izmok és a tüdőből kiáramló levegő nyomásának összehangolt működése hozza létre. Magas hangoknál a hangszalag megnyúlik és elvékonyodik, s így nagyobb sebességgel képes rezegni. Mély hangoknál a hangszalag rövidül és megvastagszik. Akkor levegős a hang, ha túl hosszán marad nyitva a hangrés, és akkor nyomott, ha túl hosszán zár. Magas magánhangzók képzésénél a nyelv eleje emelkedik, és így a garattér a szájüreggel „bővül”. Ekkor magas felhangokkal gazdagodik a hang. Mély magánhangzókhoz viszont a nyelv hátra emelkedik, és a mély felhangok erősödnek. Képzett éneklés esetén a gége függesztése

rugalmas és teherbíró. Nem érezhetünk nagyobb feszültséget a gégében énekléskor, mint erőteljes beszéd esetén. Ezen fejezet állításainál saját kísérleteire hivatkozik a szerző.

A csengés kiegyenlítéséről szóló fejezet tárgyalja a fedést ami a hangfényesség felhang-dús teljességét jelenti. Formánsokon felhang-csoportokat, -halmazódásokat ért. A formánsokon belüli eltérő felhangarányok eredményezik a magánhangzók jellegzetes színét is. A magas felhang-csoportok felerősítésében a garatüreg, míg a mélyekében a szájüreg közreműködik. A kiegyenlítés (azonos hangszín a teljes hangterjedelmen) eszközei: lágy-szájpad emelés, pontos magánhangzó-éjtés, a felső ajkak és az áll természetes, alkati adottságokhoz illeszkedő, az erőteljes beszéddel megegyező használata, nazális mássalhangzók gyakorlása, a magas és mély mássalhangzók társított használata. A kiegyenlített és felhang-dús hang megszólaltatása minden énekes és énektanár vágya. A szerző szerint a hang ide-oda (például maszkba, előre, homlok mögé, „küldje távolra”, „ne nyelje le” stb.) „helyezése” – ami gyakori igény a hangképző tanárok részéről – nem lehetséges. Ugyanakkor kifejti, hogy ha egy növendék úgy érzi, hogy „elől” cseng a hangja, az szerencsés. Az ürreg és a koponya kapcsolódó üregei – a szerző szerint – nem vesznek részt rezonátorként, csak a nazális hangzók képzésében. A többi hangzónál a koponya-fal csak vezeti a hangot. Az üregekre vonatkozó állítások véleményem szerint ellentmondásosak és vitathatók, hiszen ha egy üreg fala rezgésben van, akkor a rezgést a benne lévő levegő is átveszi, és ha a külső térrel kapcsolatban van, közvetíti is azt. A szerző továbbá felhívja a figyelmet – szerintem nagyon helyesen –, hogy az áll túlzott leejtése durva nyomást gyakorol a gégére. A garatfal nem keményedhet meg a hangadás során. A nyelv hegye mindig vissza kell találjon az alsó fogsor metszőfogainak belső oldalához. A túlzott nyelv- és állremegés magas hangok éneklésekor előnytelen, és a fejtartás és gégefűglesztés

elégtelensége az oka. A szerzővel egyetértésben összegezzük, hogy a toldalécsövön (garat + szájüreg – a hangformálás nyomvonal) belüli mindenféle keménység és renyheség is egyaránt a hang minőségét rontja. A keménység a hangot élesíti, a renyheség tompítja.

A helyes hangképzés egyik fő oszlopa Miller szerint is a helyes szövegejtés. Orrozott hangzók akkor keletkeznek, ha a lágy-szájpad emelése renyhe és az orrjárat bejáratának takarása elégtelen. A magán- és mássalhangzók mindenféle kombinációjának éjtését gyakorolni szükséges, hisz egyéni „kedvenceinkre” a zeneszerzők sincsenek tekintettel. A kettőzött mássalhangzókhoz csatlakozó magánhangzókat azonos dinamikával kell megszólaltatni, hogy ne törjön a legato (kötött éneklés). Túlzott mássalhangzózás ütött, pukkantgattott éjtést eredményez.

A hanglűtetésről – vibrato – szóló fejezetben olyan kényes témákat tárgyal igen meggyőzően, amelyek további kutatásokat érdemelnének, mivel több felfogás van forgalomban. A vibrato nehezen megragadható jelenség. Oka az izom-beidegzési izgalom a gégében. A szerző szerint ez nem jelent hangmagassági különbséget. Akkor lesz a hanglűtetés tömör, sűrű, ha a hangképzés is jó (figyelmeztet a levegőkezelés, megfelelő a hangrés-zárlat). A trilla kis föl-le gégemozgással jön létre. A nőknél közép- és magas-fekvésben, míg a férfiaknál beszéd-fekvésben könnyebb elsajátítani. A lebegést – mikor a hanglűtetés hallható hangmagasság-ingadozással jár – elégtelen légenergia-lendítés okozza. Hajlékony, rövid, lendületes dallam-szakszokból álló gyakorlatokkal javítható.

A hangfaj-besorolás témájában újszerű vizsgálattal állt elő, amelynek hazai kipróbálását javaslom. Kezdő férfiénekeseknél szerinte tájékoztató próba a hangfajról, ha kényelmes beszédmagasságról hangcsúszást (glissando) kérünk felfelé. Ha az első váltóhangot (hangszín-váltási hangmagasság) eléri, a jelölt ösztönösen felemeli a fejét és a gégéjét, sőt a rezgést a mellből eltűnni érzi. Az első váltóhang fölött n4-re (3 db egészhang távolság) van a második.

Általában a hosszabb hangszalag és a nagyobb gége mélyebb hangot jelent. Ha valaki több ütemen keresztül énekel magas fekvésben, a hangszalagokon átmenetileg duzzanatok keletkeznek, amelyek nehezítik a mély hangok éneklését (a szalagok enyhébb feszülését). Végre egy tudományos magyarázat arra, hogy a hirtelen hangugrások miért okoznak az éneklésnél nehézséget, és miért nem tűnnek az éneklés számára természetesnek! A fejezet további részében olyan fogalmak kerülnek terítékre, melyek hazai értelmezése eltérő (fisztulahang, tettett-hang, üveghang), vagy a szakirodalomból hiányzik. Az öblös, testes tenorhangok magasságai nehezen képezhetők, míg a mély fekvés meghódítását a basszus és bariton hangok számára a gége szabad kezelésének elsajátítása és az érés segíti. A szerző utóbbi két bölcs megfigyelése különösen a gyors eredményt váróknak megszívlelendő.

A tartós hangegészség érdekében Miller szerint az énekesnek sportszerű, füstmentes életmódra és rendszeres gyakorlásra van szüksége, éneklő atlétává kellene válnia. Az „edzést” a fej- és gégetartó, valamint a légzésben részt vevő izmok bemelegítésével kell kezdeni. A hang saját fizikai adottságain (hangterjedelem, erőltetés nélküli hangerő) túl büntetlenül nem tágítható, növelhető. A hangadást kell fölszabadítani, az energiákat mozgósítani, és nem a hangmennyiséget növelni. Az elhízás, túlsúly nem előnyös, csengési többletet nem eredményez. Vannak viszont hátrányai: hangos légzés, frázisvégi légszomj, fegyelmetlen vibrato, torzult mozdulatok. A gyakorlást csak akkor szabad kihagyni, ha az

énekes betegsége indokolja. Az itt felsorolt tanácsok mind megszívlelendők. Az „éneklő atléta” viszont kötött izmokat ne fejlesszen, mert akkor az egész levegőkezelése merevvé válhat.

Pedagógiai tanácsai meggyőzőek. A magánének tanítása igen összetett, tervszerű képzési-nevelési folyamat. Mindig a személyes adottságokból kiinduló és személyre szabott képzés a célszerű, mert a fogékonyság, érzékenység, bírálhatóság, tanulási mód egyénenként változó. A legképzettebb hang egyben a leghangosabban és leggazdaságosabban működő. A jó zongoratanács, a szakirodalom ismerete, felvételek hallgatása fontos.

Az előadói kapcsolatteremtés a szerző szerint éppen úgy tanítható, mint a hangképzés, hiszen aki énekelni akar, az általában bátor fellépésű, jó társasági lény. A gátlások forrása lehet technikai fejletlenségből származó önbírálat, vagy az, hogy a növendék még nem élt meg megformálni kívánt érzéseket, indulatokat stb. A művészi

Az előadói kapcsolatteremtés a szerző szerint éppen úgy tanítható, mint a hangképzés, hiszen aki énekelni akar, az általában bátor fellépésű, jó társasági lény. A gátlások forrása lehet technikai fejletlenségből származó önbírálat, vagy az, hogy a növendék még nem élt meg megformálni kívánt érzéseket, indulatokat stb. A művészi élmény közvetítéséhez elengedhetetlen, hogy a közvetítő eszköz kidolgozott, birtokolt, uralt legyen.

élmény közvetítéséhez elengedhetetlen, hogy a közvetítő eszköz kidolgozott, birtokolt, uralt legyen. Vajon képes-e valaki hangterjedelme minden állomásán a „messa di voce” (tartott hang erősségének rugalmas változtatása) kivitelezésére? Ez az igazi próbája a jó hangképzésnek. A hamis éneklés (alacsony vagy magas intonáció) forrása leggyakrabban technikai eredetű. A tiszta hangadás biztosítéka, ha van a hang megindítása előtt úgynevezett finom-beállítás, hangelképzelés, hiszen a fül a központi idegrendszer segítségével „felismeri” az elképzelt hangmagasságot. Ezen fejezet tanácsaival is egyetérthetünk,

egy észrevételt fűznék hozzá csupán. Tapasztalatom szerint az ihletett művészi előadáshoz elengedhetetlen, hogy az előadót is meghassa a zene. Ez az érzékenység véleményem szerint nem tanítható. Hadd idézzem José Carreras (1990) idevágó gondolatait: „...az énekes számára ez a logikus út: szív, agy, hang. [...] Ha egy hang nem érint meg legbelül, nem is tudom szeretni.”

Egy ilyen sokrétű, alapos, bölcsen letisztult szemléletű szakkönyv tanulmányozása kapcsán kívánkozik a hazai szakirodalommal való összehasonlítás. Két közismert, kiváló művet választottam erre a célra: Kerényi Miklós György (1985): *Az éneklés művészete és pedagógiája*, valamint Adorján Ilona (1996): *Hangképzés, énektanítás* című művét. A mélylégzés és támasz értelmezésében mindhárom könyv megegyezik, és az olasz „bel canto” hagyományait közvetíti. A magyar szerzőkkel ellentétben Miller nem tekinti rezonátornak a tüdőt. A gége működésének megítélésében is alapvető az egyezés. A gyerekhang, a változó (mutáló) és a felnőtt hang működési különbségeire csak a hazai könyvek térnek ki. A tartósan magasfekvésben történő éneklés esetén jelentkező hangszalag-duzzanatok megfigyelése újabb eredmény, és csak Miller írja le. Komoly eltérés mutatkozik a falzettel (a hangszalag saját izma nem vesz részt a megfeszítésben, ezért tetetlen a hang) kapcsolatos elképzelésekben. Kerényi teljes hangnak tekinti (a hangszalag teljes hossza rezeg), míg az úgynevezett fisztula (rögzített gégével nem a teljes hangszalag-hossz rezeg) hangot részlegesnek. Miller viszont a falzettet és az üveghangot is részlegesnek ítéli, egyedül az úgynevezett tettetett hangot teljesnek. Az üveghangot és a tettetett hangot a magyar szerzők nem is tárgyalják. Kerényivel ellentétben Miller tagadja a női falzett létjogosultságát. A magán- és mássalhangzók képzésének leírása hangsúlyosabb a hazai művekben, sőt ezek részletesen tárgyalják a nyelvhegy és nyelvhat függőleges és vízszintes

irányú mozgását, alakváltozását. Jelentős eltérés mutatkozik a rezonátor-üregek megítélésében is. Miller a koponya üregeit csak nazális hangzóknál véli bekapcsolódni a hangképzésbe, a többi hangzónál szorint csak a koponyacsontok hangvezetése működik. Kerényi minden hangban – bár különböző arányban – becsengeni látja, sőt kívánatosnak tartja a test összes kapcsolódó üregeit. Adorján Ilona még tovább lép. Gyakorlataiban kifejezetten összpontosít a nazo-orális (orr-száj) csengés kiépítésére, továbbá az úgynevezett „hortyogó” üregek (Choanen) hozzányitásával a német és az olasz énekiskola eredményeinek szintézisére törekszik. Szándékával egy új közép-európai (magyar) énekiskola alapjait fekteti le. A legátfogóbb, legsokrétűbb alkotás Kerényi könyve, amely akusztikai, műszaki vizsgálóeszközöket tárgyaló, és történeti áttekintést nyújtó fejezeteket is tartalmaz. Miller műve a gyakorlatban felmerülő kérdések bőséges tárháza, de gyakorlatokat csak szövegesen, elméletileg magyaráz. Kerényi és Adorján egyaránt kidolgozott hangképző gyakorlatokat mutat be, amelyek a közvetlen gyakorlati felhasználáshoz is részletes útmutatásul szolgálnak. Adorján tanulmányának külön értékes fejezetei a gyerek- és felnőttkorosok hangképzését tárgyalók. Mindhárom értekezésben közös a természetességre, beszédyszerűsége törekvés és az egyedi adottságok tiszteletben tartására építő pedagógiai rugalmasság.

Miller műve rendkívül értékes, kiváló alkotás, amely tudományos ismeretekkel felvértezve törekszik elméleti magyarázatokat adni. E szűkre szabott ismertető csak figyelemfelkeltésre vállalkozhatott, a fejezetekben tárgyalt témákat csupán vázolni tudta. Őszintén javaslom a könyv alapos áttanulmányozását minden hangképző tanár és énekes kollégának.

Miller, R. (2004): *Solutions for Singers*. Oxford University Press.

Irodalom

Adorján Ilona (1996): *Hangképzés, énektanítás*. Eötvös József Kiadó, Budapest.

Carreras, J. (1990): *Lélekből énekelni*. Budapesti Tavasz Fesztivál, Budapest.

Kerényi Miklós György (1985): *Az éneklés művésze-te és pedagógiája*. Zeneműkiadó, Budapest.

Nádor Magda (2004): *Nem egyformán lélegzünk!* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest.

Altorjay Tamás
Szegedi Nemzeti Színház – SZTE, BTK,
Neveléstudományi Doktori Iskola

Erkölcsei folyóiratok – a felvilágosult Pozsonyban

A felvilágosodás eszméjét a magyarországi sajtóba német nyelvű folyóiratok hozták be. Az újságírás révén a politikai eseményekről való tudósítás szélesebb körökhöz tudott eljutni, a folyóiratok azonban az irodalmi és tudományos élet újdonságairól is beszámoltak, hosszabb értekezések, esszék formájában, sőt könyvismertetéseket is közöltek, ami persze olvasóként szűkebb köröket célzott meg.

A magyarországi német nyelvű hirlap- és folyóiratirodalom megindításában a pozsonyi Karl Gottlieb Windischnek, a város későbbi polgármesterének volt döntő szerepe. A 18. század végi többnyelvű, többkultúrájú Pozsony sorsára döntő hatással volt II. József azon intézkedéssorozata, melynek következtében a Helytartótanácsot és a Királyi Kamarát, vagyis a legfelsőbb igazgatási és pénzügyi hatóságokat 1784-ben Pozsonyból Budára költöztették át. A fejlett zenei és színházi kultúrával, nyomdákkal rendelkező város ezután fokozatosan a Habsburg-birodalom földrajzilag közel lévő központjához, az amúgy is kultúráközvetítő szerepet betöltő Bécshez orientálódott.

Jozef Tanzer a *Preßburger Zeitung* két úgynevezett erkölcsi melléklapja, a *Der Freund der Tugend* (1767–1769) és a *Der vernünftige Zeitvetreiber* (1770) kultúrtörténeti helyének meghatározására vállalkozik 2008-ban megjelent kötetében, valamint kiadjuk, Karl Gottlieb Windisch könyvtárát ismerteti. A szerző sok aspektusból elemzi azt a közeget, amelyben a tárgyalt periodikumok létrejöttek. Bécs és Pozsony összehasonlításakor részletesen bemutatja a színházak műsorában fellel-

tő azonosságokat, kitér a városi társas élet színhelyeire, a kávéházakra, sétaterekre, egyesületekre, a szabadkőműves páholyok tevékenységére, bemutatja a város kulturális jelentőségét növelő kitűnő iskolákat, gimnáziumokat és bevezetője végén elérkezik az első periodikumok számbavételéhez.

Tanzer európai összefüggésbe helyezve és széles szakirodalmi ismereteket felvulnaltatva mutatja be az észak-, illetve közép-európai országokhoz képest késve, a 18. század 60-as éveitől jelentkező és a felvilágosodás legjelentősebb terjesztőjévé váló folyóirat típus, az erkölcsi hetilap bécsi és pozsonyi elterjedését. Ezek után tér rá Karl Gottlieb Windisch tevékenységének méltatására, akiről máig egyetlen, Fritz Valjavectől származó, német küldetéstudattól átítatott, 1936-ban Budapestet kiadott monográfia áll rendelkezésre. A Windischről alkotott ismereteket jelentősen árnyalja levelezésének 2003-as kiadása Andrea Seidler által.

Két fő téma köré csoportosítja mondani-valóját, ezek a két folyóirat célkitűzései és kommunikációs stratégiájuk (vagyis hogy milyen rétegeknek készültek az adott lapok), valamint a felvilágosodás általuk elképzelt